

FUNCTIILE FAMILIEI IERI ȘI ASTĂZI

GEORGETA MITREA

În cele ce urmează vom încerca o punere de probleme în legătură cu funcțiile familiei. Factorul incitant l-au constituit multiplele întrebări care se pun astăzi în legătură cu destinul familiei românești, impactul crizei asupra acesteia, apartenența ei la tradițional și posibilitățile de modernizare. Răspunsuri elaborate, de substanță se vor putea da în timp, după cercetări care vor sprijini argumentația pe o bogată colecție de fapte de observație.

Este poate util să vorbim de o tranziție și la nivelul cercetării, să ne revizuiem modul de gândire, paradigmele cercetării. Mai ales pentru că în literatura occidentală în ultimii ani familia este privită tot mai mult ca un obiect al cunoașterii cu totul special. Cercetătorii americani, de exemplu, consideră familia un domeniu distinct, complet diferit de alte domenii care au în comun faptul de a aparține sferei publice (familia aparținând sferei private). În consecință, ei sugerează un mod de gândire care să fie „în concordanță cu calitățile unice ale acestui domeniu decât să încerce să utilizeze moduri de gândire care s-au dezvoltat în efortul de a înțelege domenii din afara familiei”¹.

Prezentul articol nu-și propune să preia întreaga argumentație folosită pentru a dovedi specificul familial, ci doar ideea respectivă. În acest caz, se repune problema funcțiilor familiei prin care, de o parte se răspunde nevoilor sociale, pe de altă parte necesităților indivizilor (ale membrilor familiei).

Cum se realizează și cum ar trebui să se realizeze articulațiile cu ansamblul social și cu personalitatea individuală?

Purtătorii de cuvânt ai ideii de specific familial au introdus noțiunea de sistem pentru a descrie și explica familia și au adoptat „teoria ecosistemelor” (Paolucci, Bateson) pentru a „prinde” din punct de vedere teoretic aceste articulații. Particula „eco” sugerează relația familiei cu mediul. Pe de altă parte, diverse relații interne cum ar fi relația maritală sau relația între două generații sau chiar indivizii ca atare sunt privite ca subsisteme².

Supunem atenției un mod de a vedea lucrurile care pare să fie promițător în cercetarea domeniului. Este vorba despre analiza la mai multe niveluri, fiecare dintre acestea putând fi abordate pe rând și nu în același timp, conform principiului complementarității. Nivelurile sunt:

1. Societal-instituțional. Familia răspunde, în baza unei funcții externe pe care o are, așteptărilor sociale încorporate în tradiții, reguli, norme, valori.
2. Interacțional de grup. Ceea ce se întâmplă în familie corespunde propriilor așteptări, scopurilor, tendințelor pe care grupul familial constituit le are.

¹ Wesley R. Burr, Randal D. Day, Kathleen S. Bahr, *Family Science*, Published by Alexander's, 1989, p. 18.

² Idem, p. 61.

3. Psihologic-individual. Membrii familiei, indivizii, cu particularitățile lor dezvoltare psihică ce determină și ele, într-o oarecare măsură, evoluția grupului familial³.

Dacă privim din această perspectivă familia românească în trecut și în prezent putem surprinde determinări specifice.

Să facem însă, mai întâi, câteva completări la schema de mai sus. Primul nivel a venit să evidențieze o determinare exterioară în raport cu familia. Ipotetic putem susține o societate paternalistă tradițională sau una totalitară fac foarte puternică această determinare spațiul de joc al familiei fiind restrâns. Există însă deosebiri între o societate paternalistă tradițională și una totalitară, cum este cea de tip comunist, pe care le vom relua mai jos.

Al doilea nivel este cel al libertății. La acest nivel se constituie stilul de viață familial, opțiunile familiale, se conturează rațiunea de a fi a familiei; aceea de a fi o entitate care răspunde așteptării indivizilor de a realiza în comun ceea ce separat nu pot face, de a aduce un sentiment al împlinirii pe care în singurătate nu-l pot obține (nu luăm considerație în acest moment familia formată dintr-o singură persoană care în prezent, născută în Occident, răspunde de asemenea unor opțiuni, fiind un model tot mai răspândit). La acest punct de vedere, unii cercetători susțin concepția potrivit căreia domeniul familiei trebuie abordat dintr-o perspectivă indeterministă și nu una deterministă clasică. Aceștia precizează că relația univocă dintre cauză și efect, specifică determinismului mecanicist, nu utilizată în acest context, în care vorbim mai degrabă de scopuri, valori proprii, orientate către viitor, luare de decizii⁴.

Al treilea nivel cere concentrare asupra individului, asupra relației acestuia cu trecutul personal. Studiile orientate astfel, psihologic, pun în evidență disfuncții și arite cauzate de dificultăți în structurarea personalității. Se conturează aici o determinare interioară în raport cu familia.

Așa stând lucrurile, vom putea spune că familia va avea un mod de funcționare mai bun în măsura în care va integra cu mai multă maleabilitate determinările externe și pe cele interne. Specificul ei se va impune cu atât mai pregnant cu cât ea va integra mai bine asimilându-le, cerințele mediului social și pe cele individuale.

Vom încerca să ne ocupăm de câteva caracteristici ale familiei românești plecând la această analiză pe niveluri. Va trebui să ținem cont de următoarea situație: la noi perioada comunistă a însemnat un impact direct asupra familiei tradiționale. Analiza devine mai dificilă în momentul în care luăm în considerație faptul că transformările produse în timpul regimului comunist pe de o parte au conservat tradiționalismul (tabu-uri, valori tradiționale nu în ultimul rând cele religioase; pare un paradox dar în plină perioadă de ateism, concepția oficială despre familie, despre relațiile între sexe, prelua și întărea concepția tradițională religioasă); pe de altă parte, comunismul a produs modernizarea (industrializare, urbanizare, extinderea familiei nucleare).

Pentru a putea face delimitările necesare, propunem o comparație cu modul cum s-a făcut trecerea de la tradițional la modern în societatea occidentală.

Familia tradițională era supusă unei presiuni externe din partea mediului social care prin familie își asigură reproducția. Deciziile, scopurile unei familii erau strict reglementate de normele unanim acceptate ale colectivității. Nonconformismul, adică devierea de la acele

³ Carlton E. Munson, *Social Work with Families*, Collier Macmillan Publishers, 1980, p. 9.

⁴ Wesley R. Burr, Randel D. Day, Kathleen S. Bahr, Op. cit. p. 14.

norme, era sancționat prin oprobriu social. Sentimentul de insecuritate pe care l-ar fi generat asumarea unui asemenea oprobriu făcea preferabil conformismul.

Unii cercetători arată că această determinare externă a avut totuși unele efecte benefice asupra indivizilor. Funcția economică a familiei a fost legată de transmiterea unor modele de la o generație la alta (de exemplu, copilul învâța o meserie de la părinții săi); identificarea generațiilor tinere cu cele mature, facilitată în acest cadru pe lângă faptul că asigura transmiterea de modele, asigura echilibrul intergenerațional, micșora conflictul dintre generații, permitea dezvoltarea individuală. Precizând acest lucru, A. Mitscherlich arată că societatea occidentală modernă este o societate „fără tați”. Urbanizarea, extinderea familiei nucleare, dispariția funcției economice a familiei au creat un element de insecuritate, au redus posibilitățile de identificare a generațiilor tinere cu cele mature, au sporit conflictul între generații⁵; s-a creat o mobilitate familială cu conținut anomic, au apărut probleme de adaptare a indivizilor la o societate în continuă transformare. Poate că așa trebuie să explicăm numărul mare de terapii create: ca încercare a societății de a corecta aceste disfuncții.

Care a fost latura pozitivă a impactului produs de modernizare? Nivelul al doilea, cel al autodeterminării familiale, a fost favorizat. Familia nu a mai fost sub controlul strict al comunității. A crescut posibilitatea de opțiune individuală în cunoștință de cauză și în funcție de interesele personale. De exemplu, indivizii au găsit modalități proprii de adaptare la acest nou tip de societate prin planning familial sau prin alegerea celibatului. Familia a putut deci să-și reglementeze în mai mare măsură singură viața internă, funcțiile interne. Determinarea exterioară a fost în mai mare măsură transformată în opțiune personală în funcție de condiții.

Din această comparație realizată între tradiție și modernism rezultă că familia a cunoscut avantaje și dezavantaje și într-un caz și în celălalt. Autodeterminarea familială a crescut prin modernizare în schimb, individul a pierdut un mediu securizant. Libertatea crescută, plătită cu un sentiment al insecurității de asemenea mai mare, i-au impus eforturi sporite de adaptare nu numai la un dinamism social necunoscut înainte, dar și la cerința de a răspunde acestui mediu cu o mai mare responsabilitate. (Din punct de vedere psihologic aceasta înseamnă cerința de maturizare psihică).

Ce s-a întâmplat în societatea noastră? Regimul comunist a produs modernizarea ca pe o funcție a controlului din partea statului. Ruptă de influența comunității patriarhale, familia a trecut direct sub controlul statului (am putea spune, plecând de la sintagma lui Mitscherlich, că vechiul tată, comunitatea patriarhală, a fost înlocuit de un altul: statul). Ne-am conturat astfel nu ca o societate fără tați, ci ca o societate care conserva paternalismul în esența sa, adaptându-l însă la necesitățile sistemului.

Posibilitățile de autodeterminare familială au fost minime. Familia a trebuit să îndeplinească mai ales o funcție externă. Exemplu: politica demografică introdusă în anii '60-'70. Noțiunea de „privat” și-a pierdut conținutul. Respectarea acestei caracteristici, caracterul privat, așa cum am văzut, e considerată esențială pentru familie de către cercetători (care s-au văzut obligați să desprindă de aici regului și legi ale unei noi științe: familologia⁶). Această caracteristică a permis societății tradiționale să-și conserve valorile

⁵ Alexander Mitscherlich, *Vers la société sans pères*, Paris, Gallimard, 1969.

⁶ Wesley R. Burr, Randal D. Day, Kathleen S. Bahr, *Op. cit.*

prin intermediul familiei, iar societății actuale moderne i-a permis o centrare pe individ. În societatea noastră controlul economic și ideologic exercitat de către statul comunist a făcut într-un fel inoperantă noțiunea de specific familial. Libera opțiune obstrucțională economic și politic a fost defavorizată și de către lipsa posibilităților de corijare prin terapie a disfuncțiilor individuale. (Plecând de la ideea că terapia, indiferent de ce orientare ar fi, îl ajută pe individ să se restructureze într-o manieră cât mai favorabilă necesităților și intereselor proprii). Au fost favorizate disfuncțiile maritale generate de disfuncții la nivelul personalității.

Rezultă că, dacă cele două momente de evoluție familială în variantă occidentală: de tradiție și cel de modernitate, au prezentat și prezintă și avantaje și dezavantaje, fiecare în parte, momentul comunist de evoluție a familiei a cumulat în mod special dezavantajele: atât familia cu specificul ei cât și individul ca atare au fost defavorizați. Doar la primul nivel familia a funcționat fără probleme în măsura în care a asigurat reproducția sistemului.

Ținând cont de toate acestea, trecerea la o societate descentralizată nu poate coincide pur și simplu cu trecerea de la tradițional la modern așa cum s-a realizat ea în societatea occidentală. Criza economică, anomia generală complică procesul de restructurare.

Ceea ce trebuie neapărat să avem în vedere este creșterea posibilității de autodeterminare familială. Important este să crească gradul de libertate în alegerea, în funcție de tendințele economice și sociale, a unor variante de viață familială care reeditează formule tradiționale sau sunt moderniste.

Există cel puțin două piedici: constrângerile economice actuale și lipsa sau gradul scăzut de libertate interioară a indivizilor (urme ale totalitarismului care nu se șterg ușor). Dar chiar și în aceste condiții, centrarea pe familie poate fi o soluție. Cercetătorii americani, atacând punctul de vedere tradițional care vedea relația cauzală doar de la social și politic către familie, spun că nu numai rezolvarea problemelor familiale ca atare dar chiar și optimizarea domeniilor economic și politic depind de atenția care se acordă vieții familiale: „Dacă noi ca societate învățăm să ne concentrăm atenția mai puțin asupra aspectelor militare, economice și politice ale lumii noastre și vom acorda mai multă atenție dimensiunilor familiale, ne vom schimba modul de a gândi și de a acționa și vom fi mai eficienți”⁷.

⁷ Idem, p. 17.